

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

C. Nyrop.

Fortids Arbejderforhold

INDUSTRI-
FORENINGEN.

299

353:68(09)

353

331.89 (09) Nyr

1902.

80-61

Nyrop, C.

FORTIDS
ARBEJDERFORHOLD

1902.

ABBOTSFORD
FORTIS

THE
ABBOTSFORD
FORTIS

80 61

FORTIDS ARBEJDERFORHOLD

SPREDTE SMAATRÆK FRA DET ATTENDE AARHUNDREDE

AF

C. NYROP

SÆRTRYK AF TILSKUEREN 1902

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

KJØBENHAVN

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

1902

INDUSTRI-
FORENINGEN.

FORTIDS

ARBEIDSBORHOLD

STATISTISKE BUREAU

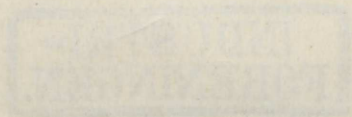
C. KJØR

STATISTISKE BUREAU

STATISTISKE BUREAU

STATISTISKE BUREAU

STATISTISKE BUREAU

DEN nu snart halvhundrede Aar gamle Næringslov faar Skyld for saa meget. Den Frihed, den gav, skal efter manges Mening have skabt de urolige Arbejderforhold, vi nu lider under, thi i de gode gamle Lavstider vilde Nutidens hyppige Arbejdsnedlæggelser have været en Umulighed. Men de, der saa skarpt pointerer Næringsfriheden, viser, at de er blinde for den store sociale Bevægelse, der samtidig har fundet Sted hele Verden over, de glemmer den Mængde i de forskellige Retninger nivellerende Faktorer, der har virket jævnsides med Næringsfriheden. Det er imidlertid slet ikke min Hensigt at komme ind herpaa. Jeg vil kun paavise, at det er en fuldstændig Fiktion, naar man tror at kunne gaa ud fra, at Arbejderforholdene i de gode gamle Lavstider altid var rolige. Nej ogsaa dengang fulgte den ene urolige Bevægelse efter den anden.

Jeg har andetsteds udførligt beskrevet den store københavnske Tømrerstrike i 1794, saa den skal jeg ikke drage frem. Den kunde desuden være en Undtagelse, og en Undtagelse styrker jo Regelen. Som jeg nedenfor skal vise, var den imidlertid slet ingen Undtagelse. Jeg kunde tværtimod fristes til at sige, at som den store Lock-out i 1899 paa sin Vis satte Kronen paa det 19. Aarhundredes danske Arbejderuroligheder, saaledes gjorde Tømrerstriken i 1794 det samme for det 18. Aarhundredes Vedkommende. Den holdt sig ikke til Tømrerne alene; trods de stærkt skillende Lavsvægge bredte den sig til seks andre Fag.

Naar jeg da her i korte Træk skal omtale nogle Arbejdsnælgelser i det 18. Aarhundrede, skal jeg tage mit Udgangspunkt fra Opførelsen af Kristiansborg Slot under Kristian VI. Dette det største danske Byggearbejde i det nævnte Aarhundrede medførte nemlig en Række Brydninger. Og hvorledes de faldt ud, karakteriseres med Lune af Holberg, naar han i sin 261. Epistel skriver: „Min Herre forlanger at vide, hvad Udfald den Urolighed fik, som Haandværkssvendene havde opvakt i København. Den fik samme Udfald, som den plejer at have, nemlig at Mesterne maa give dem carte blanche og lade dem foreskrive sig, hvilke Conditioner dem lyster“.

Først vil jeg vise, at Svendene, der arbejdede paa Slottet, ikke lod sig kyse af kongelige Lakajer. En saadan var sat til daglig at føre Bog over de forskellige Svende, der beskæftigedes paa Slottet. Han plejede i den Anledning hver Dag at raabe dem op neden for det Stillads, de arbejdede paa. I Begyndelsen gjorde han det ved Navn, men senere ved et Nummer, og det førte i 1738 til Spektakler. Stukkator Brennos Svende vægrede sig ved at svare paa Nummeropraabet, og nu klagede Lakaj Frølund til Hofmarskallen, der rapporterede Sagen til Kongen, hvorefter der blev skrevet til Slotsbygningskommissionen, der igennem Hofbygmesterne igen henvendte sig til Brenno. Hans Svende, oplyste han, havde svaret, saa længe Frølund optraabte dem ved Navn, men paa et Nummeropraab vægrede de sig ved at svare. De var ikke Soldater. Frølund havde yderligere ægget dem ved at bruge Mund, han havde kaldt dem „capricieuse Canalien“, og efter hvad de havde bragt i Erfaring, blev Billedhuggerne, Stenhuggerne og Snedkerne slet ikke optraabte. Modstanden var bestemt. Og saa mente Bygningskommissionen, at den ikke kunde tvinge disse Svende, der følte sig som Kunstnere. Forlod de deres Arbejde, vilde de ikke være lette at erstatte, og Resultatet blev da, at en kongelig Resolution paalagde Frølund ikke mere at optraabe dem ved Nummer.

Som Brenno var en Italiener, der dog i 18 Aar havde arbejdet i København, saaledes var der blandt hans Svende ikke faa Franskænd og Italienere. Men vi skal se, at ogsaa baade Tyske og Danske godt kunde sætte deres Vilje igennem.

Den 1. August 1740 om Aftenen Kl. 11 gik 40 Stenhugger-svende „Grassategang“ i Store Færgestræde, en Gade, der forsvandt ved Københavns Brand i 1795. De havde Musik med sig, sang

og trallede. Det mente tre Betjente at maatte forbyde. For at standse Musikken tog de fat paa en af Spillemandene, men det vilde Svendene ikke finde sig i. Spillemanden blev tagen fra Betjentene, der med nogle Vægteres Hjælp dog til sidst drog af Sted med tre Svende som Arrestanter. Lang blev dissers Arrest dog ikke. De truede nemlig med, at blev de ikke løsladte, vilde de og deres Kammerater straks ophøre med Arbejdet paa Slottet, og saa tillod Politimester Torm deres „relaxation“. Han „overvejede“, at „formedelst slig selvraadig Intention, som disse Folk i deres Ubesindighed let kunde iværksætte, maatte Hans kongelige Majestæts Arbejde lide Ophold og Sinkelse“, og saa gav han dem som nævnt deres Frihed.

Dermed troede han, at den Sag var forbi. Men saa overraskedes han ved, at samtlige Stenhuggersvende ti, tolv Dage efter fremkom med en Klage; de var blevet fornærmede af Politiet og begærede Satisfaktion. Derpaa mente han dog ikke at kunne indlade sig. Stenhuggersvendenes „overgivne Væsen tager daglig Overhaand“, skriver han, de er saa urolige og selvraadige, at „deres Omgang og Tilhold paa Gaden saavel som i Værtshusene om Aftenen idelig maa paaagtes, saafremt Staden og Publico ikke mere Fare og Fortræd derunder skal periclitere“. Svendene lod imidlertid ikke Politimesteren have det sidste Ord. De imødegik ham i en længere Skrivelse, og samtidig rejste de en anden Sag.

Fire Svende hos Stenhugger Fortling klagede i de sidste Dage af August over, at Stenhugger Drechsel, der ogsaa havde Arbejde til Slottet paa Materialgaarden, havde antaget nogle Svende fra Brabant. Dem vilde de ikke arbejde sammen med, da de ikke var zünfftige; der gaves nemlig ingen zünfftige Svende i Brabant. Arbejdede de sammen med dem, vilde de blive „straffede“, naar de kom til Tyskland. Og det blev ikke ved Klagen. Omtrent samtidig med den forlod alle Fortlings Svende deres Arbejde. Dagen efter fik Hofbygmester Eigtved dem rigtignok til at begynde igen. Men længe varede Freden ikke, skøndt der indrettedes særlige Arbejdsrum for Brabanterne. Mandag Middag den 5. September nedlagde de paa ny Arbejdet og førte nu i otte Dage en „einen Auflauf ähnlichen Lebensart“, hvad der førte til, at et Par af dem blev arresterede. Men saa truede Stenhugger Didrik Gerckens Svende med at nedlægge Arbejdet, og over for denne Trusel faldt Myndighederne til Føje. De arresterede blev frigivne, Brabanterne blev sat fra Slotsbygningsarbejdet.

Saa kom der Ro igen, men Slotsbygningsskommissionen var ikke glad ved Situationen. Den paalagde Eigtved at forhøre, om det ikke skulde være muligt at faa 40 à 50 Brabantere hertil, og den 14. September gjorde den en Forestilling om Sagen til Kongen. Nu var Svendenes Overmod steget til det højeste, nu maatte der gribes ind „mit justitzgemässer Härte“, og dens Forslag gik ud paa, at en særlig Kommission skulde undersøge Sagen og foreslaa de nødvendige Straffe. Allerede Dagen efter resolverede Kongen, at den ønskede Kommission skulde nedsættes, men — nu fik Slotsbygningsskommissionen Betænkeligheder. Den udsatte egenmægtigt Sagen, „weil es sonsten einen Aufenthalt in der Arbeit verursachen mögte“; det gik allerede langsomt nok med Gemakkernes Færdiggørelse. Stenhuggersvendene triumferede, og i November klagede Brabanterne over de Voldsomheder, Fortlings Svende tillod sig imod dem.

Det passer fuldstændigt med hvad Holberg skriver i sin ovennævnte Epistel, hvor han yderligere ganske spydigt bemærker, at „det er en Lykke, at Haandværkskarlene ej stemme deres Præ- tentioner end højere, thi de er de eneste Lemmer udi et Societet, som ikke kan tvinges“. De bor, skriver han, „som Tartarer udi Telte, og uden Ulejlighed eller mindste Tab kan de flytte fra et Sted til et andet. Hvorudover, naar de truer med Desertion, maa man tro, at det er deres Alvor, og maa deres Mestere da give sig paa Discretion, medmindre de vil se deres Arbejde og Næring at ligge.“

Og dog stod Samfundet udrustet med de strengeste Straffe i alt Fald over for strikende Bygningshaandværkere. Allerede tidligere havde man erfaret, at Stenhuggerne var urolige Mennesker, De udviste „de største Insolentier“, og de onde Eksempler, de gav, havde begyndt at indsnige sig hos Murerne, Snedkerne, Tømrerne og „andre til Bygninger udfordrende Haandværkere“, hvorfor det under 24. April 1734 var blevet befalet, at Stenhuggerne, der hidtil ikke havde været i noget Lav, skulde indgaa i Murerne Lav, og at alle de nævnte Haandværkere, hvis de sammenrottede sig eller „holdt sig tilbage, indtil de i en eller anden deres formentlige Præ- tention eller Besværing kunde blive føjede“, skulde straffes med Fængsel, Rasphus, Fæstningsarbejde eller endog paa Livet. Men hvad hjalp de paabudte Straffe, hvad hjalp den paabudte Lavstvang?

Der kan nu nok siges, at Slotsbygningen, som det hastede

med, maa betragtes som et særligt Tilfælde, og der kan peges paa, at som Stukkatorerne var Franskmænd og Italienere, saaledes var Stenhuggerne væsentlig Tyskere. Og disse tyske Stenhuggere var, hvad der er paaviseligt, endnu ikke komne ind under den danske Lavsdisciplin. I de regulære danske Lav var der selvfølgelig Ro.

Over for en saadan Paastand er det nu nok værd at erindre, at Stenhuggernes „Insolentier“ havde smittet Københavns øvrige Bygningshaandværkere. Der kan saaledes gøres opmærksom paa, at der under 20. August 1733 faldt en Dom ved Politi- og Kommercekollegiet, hvorefter samtlige Mursvende, der arbejdede paa Slottet, dømtes til hver at betale 1 Rd. til Konventhusets fattige. De havde „uskjellig“ forladt deres Arbejde og „uforsvarlig holdt dem derfra udi fire Dage“. De „meriterede“ Straf med Arbejde udi Skubkarren, men da en saadan Straf maatte geraade til det kongelige Slotsbygningsarbejdes Sinkelse og Ophold, omsattes den til den ovenfor nævnte Bøde. Grunden til Arbejdsnedlæggelsen var, at en Murmester Abraham Støy med sin Stok havde slaaet en Svend, der arbejdede uforsvarlig slet, og havde brugt Mund over for tre andre daarligt arbejdende Svende.

Men vi vil gaa helt bort fra Slotsbygningen og Bygningsfagene til f. Eks. Skomagerlavet. Og saa er der at berette, at der ved Juletid 1747 var stor Staahej mellem Københavns Skomagere. Siden Pesten i 1711 havde Byens Skomagemestre ydet Svendene et Maaltid hver Søn- og Helligdag, men Viktualiernes stigende Priser gjorde, at Mestrene ønskede at komme bort herfra. De vilde i Stedet for forhøje Arbejdslønnen for et Par Sko eller Støvler med 2 Sk. Men Svendene erklærede lydeligt deres Utilfredshed hermed; ved den første Vandringstid efter den urolige Jul rejste den største Del af Svendene herfra, og de, der ikke rejste, nedlagde lidt efter lidt Arbejdet. Mestrene kom herved i stor Forlegenhed. De for deres Vedkommende søgte og fik Hjælp hos de militære, der havde lært Professionen. Men de „fyrige“ Svende fik ogsaa Hjælp. Det hedder, at de udenrigsfra ligesom af en Del andre Lavssvende i København bestyrkedes i deres Urolighed, ja erholdt Understøttelse i Penge, ikke at tale om, at Mestrene ikke stod enige; 33 Mestre stillede sig paa Svendenes Side. Og saa udgik der da efter Magistratens Indstilling den 29. November 1748 en kongelig Missive, hvorefter Mestrene, „da Svendene ikke paa anden Maade skal være at bringe til Rolighed“,

vedblivende skulde yde Svendene hver Søn- og Helligdag et Maaltid Mad in natura eller 12 Sk. Det var en afgjort Sejr for Svendene, hvis Anfører for øvrigt bar det fremmede Navn Joseph Dominicus Janbatis.

Selvfølgelig protesterede nu Mestrenes Flertal, 150, sammen med nogle „fredelige“ Svende, der ikke ønskede, at Joseph Janbatis maatte „victorisere og undertvinge de øvrige Svende og Lavet, helst da han er en saa hardie Profanateur, at han en publique tør sige: Nu gaar det som Gud og Joseph vil“. Men Protesten hjalp næppe det mindste, den trufne Afgørelse synes at være bleven staaende — ganske i Overensstemmelse med den Holbergske Epistel.

En saadan Sejr fik naturligvis Følger. Ikke alene Skomagersvendene, men samtlige Svende i København synes at være bleven mere eller mindre store paa det, hvorfor det er fuldt forstaaeligt, naar Københavns Magistrat noget ind i 1749 „remonstrerer“, at det nogle Gange er arriveret, at forskellige Lavssvende endrægtelig have forladt Mestrenes Arbejde i det ganske Amt, uden at Hovedmanden har været at udfinde, saa at de i Hobetal have spadseret og ikke villet gaa i Arbejde igen, før de i visse Maader ere blevne føjede i deres Paastand, hvorved Mestrene højlig fornærmedes og Publikum imidlertid opholdes i det behøvende Arbejdes Forfærdigelse. Ja der tales om „Opstand“ af Mur- og Tømmersvendene, af Skomagersvendene, „og endelig nu til sidst af Grovsmedesvendene“.

Formedelst en lille Disput, en Grovsmedesvend havde med en Mester, udskikkedes hemmeligt visse deputerede i alle Værksteder, der gjorde Forbud, at de alle paa én Gang skulde udtræde af Værkstederne, endog de, som havde Kongens Arbejde under Hænder. Kun med Besvær fik Magistraten Sagen bragt til Rolighed, og den følte, at den i saadanne Forhold væsentlig stod værgeløs. Derfor foreslog den, at de Straffebestemmelser, der i 1734 vedtoges over for Stenhuggerne og forskellige Bygningshaandværkere, fremtidig skulde gælde over for samtlige Haandværkere, og saa udgik da et kongeligt Reskript herom, der af Magistraten blev bekendtgjort ved en Raadstueplakat af 24. November 1749.

Nu kunde den Svend, der forlod sin Mesters Arbejde, straffes, uden Hensyn til om han i Hovedsagen havde Ret eller Uret, og de Svende, der gjorde sig skyldige i „Ustyr og Sammenrottelse“, kunde dømmes til Fængsel, Rasphus og Arbejde i Fæstningen, ja efter Omstændighederne straffes paa Livet. Den afsagte Dom skulde

straks eksekveres uden nogen Appel. Det lyder kraftigt og stærkt, men den højkongelige Enevoldsmagt var her, som altid, patriarkalsk og medgørlig. Kongen forbeholdt sig efter Godtbefindende at formilde Dommen, og hvis den skyldige før Domsafsigelsen lovede Bedring, da maatte han paa mildere Maade anses „saasom med Mulkt, taalelig Straf paa Kroppen eller Frifindelse for videre Tiltale“. Det synes ganske betegnende, at Holbergs ovenfor nævnte spydige Epistel først udkom i 1750.

I alt Fald er det sikkert, at der vedblivende forekommer Arbejderuroligheder, saaledes som det her skal vises i nogle Eksempler, der tillige viser, hvorledes man gik frem, strengt eller mildt, imod de skyldige.

I 1752 gjaldt det nogle Mursvende og en Stenhuggersvend. Hvad de første angik, da havde de efter en Mønstring over Brandvæsenet paa Gammeltorv med deres galonnerede Hatte paa Hovedet og deres Hammere i Haanden trængt sig ind til Herrerne i Mønstringsstuen paa Raadhuset og paa en brutal Maade forlangt nogle Kammerater, der var blevet arresterede, løsladt. Seks af Hovedmændene blev dømt til strengt Arbejde i Kastellet, den ene i et Aar, de fem andre i tre Maaneder. Og lidt senere paa Aaret dømtes Stenhuggersvenden til den samme Straf i tre Maaneder. Han havde søgt at boykotte to Mestre ved at foreholde de hos dem arbejdende Svende, at hvis de blev hos Mesterne, vilde de ikke blive „skænkede“, d. v. s. ikke blive betragtet som zünftige, naar de kom til Tyskland, og saa havde han desuden sagt, at skulde det end koste ham og de andre Svende 600 Dukater, skulde der nok blive sørget for, at de fremmede Svende, der kom til disse Mestre, ikke blev hos dem.

Det var forholdsvis strenge Straffe. Men der er andre Eksempler, der tyder paa stor Mildhed. Da fem Sejlmagersvende i 1762 havde nedlagt Arbejdet hos deres Mester og vægret sig ved igen at tiltræde det, medmindre han vilde afskedige en hos ham arbejdende Nordmand, fandt Retten dem højst strafværdige, men da de erkendte deres Forseelse og lovede Bedring, slap de med at betale en Bøde til Politikammerets Fattighøse, Hovedmanden 2 Rd. og de andre hver 1 Rd. Paa lignende Maade gaar det i 1763 syv Blikkenslagersvende, der havde „handlet utilbørligt mod Plakaten af 24. November 1749“, men lovede Bedring, og i 1766 tre Skræddersvende, der havde ophørt med Arbejdet hos deres Mester.

Der er Eksempel paa Eksempel, der tydeligt viser, at Arbej-

derne slet ikke var et roligt Folkefærd i de gode gamle Lavstider. Ja vi ser endog, at selve Lavsvæsenet kunde give Anledning til Uro. De lavsoplærte Svende vilde, ja maatte ikke arbejde sammen med ikke-zünftige Svende. Deres zünftige Ære forbød det, og hvor uhyggelig udviklet den kunde være, kan ses af en Sag fra 1766. Paa Opfordring af Slotsforvalterens Hustru paa Charlottenlund havde en Mursvend bundet og senere løst en Hund, der skulde kastreres. Men da denne Akt udførtes af Natmanden, havde han derved ligesom været dennes Medhjælper; han var bleven „geschimpft“, og ingen zünftig Svend kunde herefter arbejde sammen med ham. Sagen kom for Retten, og det kendtes for Ret, at Mursvend Anders Lassens Forhold i at binde og løse forommeldte Hund ikke burde være eller geraade enten ham eller nogen anden i Landet til Forklejnelse eller Præjudice i mindste Maade. Men fire Mursvende vilde desuagtet ikke lade sig sige, de vilde ikke arbejde sammen med ham, og det endskøndt alle de strenge Straffe i Plakaten af 1749 blev oplæst for dem, og saa endte det med, at de den 5. December 1766 blev dømt til at arbejde i Jern i Københavns Fæstning, den ene i to Aar, de tre andre hver i ét Aar. For ikke at krænke deres zünftige Æresfølelse gik de i Slaveriet og lod sig, som en samtidig Forfatter med Forundring siger, „lænke ved Siden af Skælmer og Tyve“.

Der er ingen Tvivl om, at denne zünftige Æresfølelse spillede en stor Rolle i Datidens Svendeuroligheder. Den viser sig hos Stenhuggerne paa Slottet over for Brabanterne, og hvor underligt det end lyder, spiller den ogsaa en Rolle, naar Skomagersvendene holder paa deres Søndagsmaaltid. I en af deres Skrivelser til Kancelliet hedder det, at de hverken maa eller kan opgive noget af det, de og deres Forfædre har haft; fra fremmede Steder har de faaet det Svar, at de ej vilde blive anset for „gyldige“, hvis de lod sig deres Søndagsmaaltid fratage. Det som det synes kun sjældnere forekommende Lønspørgsmaal viser sig her i en Forklædning, men at det ogsaa direkte kunde gøre sig gældende, kan ses af en Slotssag fra 1739.

I det nævnte Aars Marts Maaned søgte fire af Stenhugger Gerckens Svende ind paa et Spisekvarter i Borgergade i et Hus, „Skibet“ kaldet, hvor en af Fortlings Svende havde sit Logi. Ham var de nemlig vrede paa, fordi han og hans Kammerater ved at tilbyde en ringere Arbejdspris end den sædvanlige, havde opnaaet at faa en hel Del Arbejde. Selvfølgelig kom det til Mundhuggeri,

de kaldte ham Spitzbub og Brødtiv, og Mundhuggeriet blev til Haandgribeligheder, der bredte sig til ganske betydelige Slagsmaal mellem de to Mestres Folk. Fortlings Svende gik endnu helt ud paa Sommeren under Navnet „Lohnverderber“, og et saadant Skældsord maatte naturligvis hævnes.

„Brødtiv“ og „Lønfordærver“ klinger næsten som Nutidens „Skruebrækker“. Datidens Arbejderuroligheder har andre Kunstord end Nutidens, en anden Teknik, de er, om det saa maa siges, anderledes kostumerede, men inderst inde er Kernen den samme, og en Gang imellem glimter Ligheden ud gennem det gammeldags Kostume. En københavnsk Snedkersvend skriver 1642 paa Lavsalens Panel en inderlig Klage, der begynder saaledes: „Gewalt geht vor Recht, solch's klag' ich armer Knecht“, og de københavnske Tømmersvende gør i 1794 gældende, at det er deres Sved og Arbejde, der betales af de byggende.

Nej, det er virkelig ikke Næringsloven af 1857, der er Skyld i Arbejderbevægelsen her i Landet. Den var kommen alligevel. At der selv i Lavstiden var Jordbund for en saadan, kan læses ud af Fortidens støvede Protokoller og ikke mindst af Politiprotokollerne, der viser, at Svendeforholdene fortjener at studeres nok saa meget som Mesterforholdene. De virker som Uroen i det ellers saa sindige Lavsurs.

C. NYROP

THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE
THE HISTORY OF THE

